

JAPANS KVINNOR

Av Herbert Tingsten

Då det första barnet i ett japanskt äktenskap blir en flicka är det vanligt att trösta föräldrarna med orden: "Det är ju tur, när ni sedan får en pojke har ni en barnpiga som kan sköta om honom." Så berättar John Embree i sin utmärkta skildring av en japansk by för tjuguar sedan. Den gamla, vid denna tid allmänt använda läseboken för flickor innehöll följande levnadsregler: "En kvinna skall se på sin man som om han vore himlen själv och aldrig upphöra att tänka på hur hon skall kunna uppfylla hans önskningar. Kvinnans livslånga plikt är lydnad. När mannen ger sina befallningar får hustrun aldrig vara olydig mot honom."

Meijitidens modernisering medförde ringa genomgripande reformer i fråga om kvinnornas ställning. Lydnad — först mot fadern, sedan mot mannen, slutligen mot äldste sonen — var plikten framför andra, kvinnans kallelse var att tjäna mannen. Detta gällde i alla samhällsklasser. I Tanizakis berömda roman "Some prefer nettles" beskrives hur ett emanciperat par inom den högre borgerligheten någon gång på 20- eller 30-talet överenskommer om skilsmässa — men det är självklart att även i en sådan situation hustrun hjälper mannen att klä sig, att hon i hemmet tjänstgör som en betjänt. Legalt och konventionellt var Japan ett av de mest utpräglade manssamhälle som funnits. I äktenskapen som ordnades av familjerna hade kvinnorna inte rätt till någon egendom, inte rätt att (utom i vissa ytterst speciella fall) begära skilsmässa; mannen kunde disponera över hustruns i hemmet medförda egendom och han kunde förskjuta hustrun utan annat motiv än att han var tröt på henne. Självfallet ägde kvinnorna inga politiska rättigheter och kunde inte erhålla annat än underordnade och lågt betald tjänster. Om hustrun fick gå med ut, gick hon efter mannen; hon serverade honom vid måltiderna och åt sedan för sig själv; bjudningar utanför den trängsta familjekretsen var bjudningar endast för män med kvinnorna som uppsatterskor. Kvinnorna talade till män i vändningar som uttryckte respekt eller underdanighet, männens tal till kvinnorna markerade överlägsenhet.

Att få en mera ingående och bestämd uppfattning om förhållandet mellan könen och familjelivet i detta manssamhälle är utomordentligt svårt. Det finns en rad västerländska vittnesbörd, men de gäller nästan uteslutande, naturligt nog, de övre socialgrupperna; ytterst få skrivkunniga européer eller amerikaner har levat bland japanska arbetare och bönder. Hearn's skildringar, de utan jämförelse mest kända, ger en förälskad bild av det ordnade, stillsamma, ritualmässiga i den japanska livsstilen; att de är idealiserande genom författarens exotism och idyllism lär numera ingen betvivla. De mest initierade och rent sakliga redogörelserna — såsom Robertson Scotts klassiska resebok — ger emellertid inte anledning att tro på någon bitter-

net hos de japanska kvinnorna i gemen; här som på andra håll betraktade de flesta de uråldriga vanorna såsom självklart riktiga, såsom de enda möjliga, och endast ett fåtal överklasskvinnor med västerländska studier och erfarenheter kände ett aktivt missnöje. Det väsentliga intrycket är att kärlek och intimitet i vår mening var sällsynta i detta samhälle; erotiken saknade moralisk, intellektuell och romantisk förgylning, och det var inte mycket värme och glädje i samlivet mellan män och kvinnor.

I detaljer finner man ofta skilda uppgifter i litteraturen. Svärmödrarna, som i svensk medelklassideologi på några årtionden förvandlats från inneboende, besvärliga, ofta hetsande tanter till rara och eftersökta barnvakter, har spelat en stor roll i diskussionen kring den japanska familjen. Enligt Benedict och andra väntar den japanska kvinnan på den tid då hon skall bli svärmor; om den äldste sonen bor hemma eller om hon själv efter mannens död bor hos sonen, får hon efter ett liv i förtryck till-

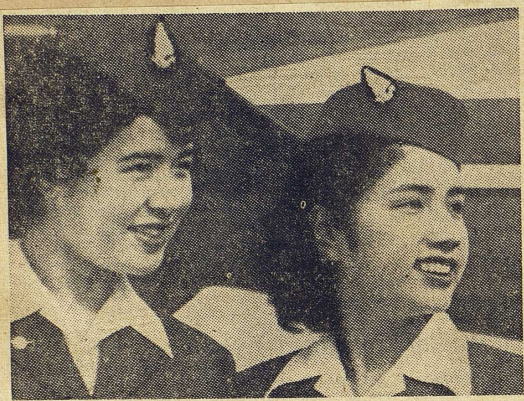
typ alltså vanligare än i andra länder är knappast möjligt att utreda. Uppfattningen att japanerna över huvud begår självmord mer än andra folk är allmänt utbredd — kanske på grund av berättelser om den gamla aristokratiska självmordsmetoden harakiri — men är enligt många årtiondens statistik alldeles felaktig.

Kvinnornas underordning måste ses mot bakgrunden av familjens sammanhållning och de lydndsplikter som här varit bestämmande. Fadern, eller av de äldre bestående familjeråd, har bestämt över barnens äktenskap, utbildning och val av yrke; även de vuxna har känt sig skyldiga att lyda föräldrarnas befallningar. Att gifta söner bor kvar hos föräldrarna med sina hustrur synes ha varit ojämförligt vanligare än hos oss. Troheten mot familj och släkt har varit av vikt även i det offentliga livet; de stora affärsmonopolen (Zaibatsu) och till och med de politiska partierna har präglats av de beslätktades samhörighet. Önskan att få söner som bär familjenamnet och fortsätter släkten har givit adoptionen en särskild omfattning och betydelse: det är vanligt att ett gift par som blott

fälle att förtrycka sonhustrun. Det är möjligt att denna föreställning om hur det går till är felaktig, att den blivit en kliché ungefär som de svenska skämttidningarnas svärmorsbilder förr i tiden. En japansk sociolog har just från denna synpunkt kritiserat Benedicts arbete och påstått att i den ofta förekommande striden mellan svärmor och sondotter den senare likaväl kan avgå med segern. Men att maktkampen mellan svärmor och svärdotter förgiftat många japanska hem tycks man vara ense om.

De passionshistorier som möter i Japans liv och litteratur gäller i regel unga människor som av föräldrarna inte tillåts att gifta sig, samt framför allt mäns kärleksförhållanden till geishor. De gifta kvinnorna har genom sin isolering och genom att familjens forplantning varit det väsentliga stått utanför, utom möjligen i de hovkretsar som beskrivs i "Berättelsen om Genji". Unga par som söker döden tillsammans — särskilt genom att kasta sig i Fujijamas krater — bildar ett traditionellt inslag i föreställningarna om Japan. I vad mån denna föreställning är riktig och självmord av denna

INFÖR FRIHETEN

Dessa båda flygvårdninnor representerar den moderna japanska kvinnogenerationen.

har döttrar adopterar en svärson eller en av dennes söner. Kejsarfamiljen, liksom många andra förnäma japanska familjer, har genom adoptioner kunnat förete en obruten linje sedan århundraden eller årtusenden.

På nu berörda och många andra punkter har emellertid den japanska livsstilens särprägel inte sällan överdrivits av författare som ambitiöst strävat efter precisa och perfekta konstruktioner. Det finns skäl att varna för de eleganta generaliseringar som överflödar i litteraturen om Japan.

Redan på hösten 1945 genomfördes på den amerikanska ockupationsregeringens direktiv en rad lagar som stadgade ovillkorlig likställighet mellan könen. 1946 års författning stadfäste dessa grundsatser. I bestämmelsen om likhet inför lagen fastslås särskilt att ingen diskriminering får ske på grund av kön. En annan artikel stadgar att "äktenskapet skall bygga på kontrahenternas samtycke... med lika rättigheter för man och hustru som grundval"; "i fråga om val av maka eller make, egendom, arv, val av uppehållsort, skilsmässa och andra med äktenskapet och familjen sammanhängan-

de frågor skall lagar utformas som utgår från den enskildes värdighet och köns väsentliga likhet och jämlikhet" (essential equality). Det finns inte skäl att ingå på den lagstiftning som tillkommit i överensstämmelse med dessa principer. Japans främsta kvinnosakskvinnor svarar nej på min fråga om de har ytterligare några fordringar att framställa till lagstiftarna för att förverkliga köns jämlikhet. Legalt är kvinnorna kanske mera totalt likaberättigade än i något annat land. Särskilt bör nämnas att grundsatsen om lika lön för lika arbete är fastslagen och att den rådgivning, medling och bestämmenderätt i familjevister som förut tillkom de av män bestående familjeråden numera är överförd på särskilda, lokalt valda familjedomstolar.

Hur är det då i praktiken? I den mån resultaten av den nya lagstiftningen kan utläsas av den officiella statistiken har kvinnorna, liksom i alla andra länder, en svagare ställning — färre politiska befattningar, färre kvalificerade tjänster, lägre utbildning — än männen, men skillnaden mellan Japan och Västeuropa, eller åtminstone vissa länder i Västeuropa, tycks i det hänseendet inte vara stor; att närmare ange denna skillnad är på grund av exakt jämförelsematerial inte möjligt.

Kvinnornas valdeltagande har varit omkring 10 procent lägre än männens, en skillnad som är ungefär densamma som på andra håll; skillnaden gick ned med några procent mellan 1946 och 1955 års val. Vid de första valen uppsattes ett stort antal kvinnliga kandidater, men detta antal har sedan minskats, enligt uppgift därför att partierna anser sig i början ha överskattat kvinnokandidaternas dragningskraft på de kvinnliga väljarna. 1946 placerades 39 kvinnor i representanthuset, 1949 12 och 1955 endast 8; i det övre huset har kvinnornas representation ökat från 11 till 15. Några kvinnor har varit viceministrar eller statssekreterare, men ingen har blivit medlem av regeringen (det dröjde i Sverige omkring 25 år efter kvinnorösträttens införande). I ämbetsverk och domstolar finns kvinnor men ojämförligt färre än männen (exakta uppgifter är inte tillgängliga). I de lägre skolorna (de första sex åren) undervisade 1955 157 000 kvinnor mot 170 000

Industristadens japanska och universitetens: Med barnet på ryggen studerar arbetarhustrun miljö under semester

partiernas kandidatlistor innan hon röstar i vallokalen, studentkan är fångad i sommarernas skördearbete.

män, i de högre skolorna fanns 43 000 kvinnliga lärare, vilket är 30 procent av antalet män. Av de kommunala representationernas medlemmar är blott en procent kvinnor, men antalet har något ökat de senaste åren. Inom de lokala skolstyrelserna är kvinnorna 10 procent, inom familjedomstolarna 15, bland de valda tjänstemän som har uppsikt över barnavård och en del andra sociala områden 20 procent. Att jämföra hemmakvinnornas och yrkeskvinnornas antal är knappast möjligt, då hundratusenden eller miljoner kvinnor helt eller delvis arbetar hemma för mindre industriella eller hantverksföretag. Inom textilindustrin är kvinnorna 70 procent av arbetskraften. Att i regel kvinnorna har lägre sysslor än männen framgår av att de utom hemmet arbetande kvinnornas lön genomsnittligt är 45 procent av männens (60—65 procent i Sverige).

Antalet kvinnor som får högre utbildning ökar snabbt. I de icke

二五四好今様美人

草
居好
らねと
ありけ
理丹
川ま
あ
あ
草の好
不七

應曲五回老全筆

舎西田

obligatoriska högre skolorna (i regel tre år efter de lagstadgade nio åren) finns två flickor på tre pojkar, vid högskolor och universitet en flicka på fem ungdomar (100 000 av 600 000). Den sistnämnda siffran är för 1954; år 1949 var de kvinnliga studenterna blott 36 000 av 360 000.

Seder och konventioner har säkerligen inte ändrats i samma takt som lagstiftningen och den härav beroende politiska och eko-

nomiska ställningen. Stora ändringar har emellertid ägt rum och fortgår ständigt. Inom allt större grupper, särskilt i städerna och framför allt bland de intellektuella, har det blivit naturligt att ungdomar och flickor, män och kvinnor, umgås tvångsfritt, utan övervakning eller restriktioner. Äktenskapen blir i allt flera fall beroende av parternas vilja, inte av familjebeslut. Självvallet lever mycket av den gamla ordningen kvar, inte minst i det yttre uppdrandet. Då min hustru och jag blir utbudna av en familj är det, även då vårt värdfolk har varit i Europa eller USA, vanligt att männen går först och kvinnorna följer efteråt; en stormaktsambassadör berättar för mig att han systematiskt söker uppfostra genom att på bjudningar först hälsa på frun, trots att hon nästan alltid ödmjukt kommer in efter mannen. En av de västerländskt bildade damer med vilka vi kommer att tala öppet om dessa ting berättar att i hennes hem fortfarande endast män inbjuds på middagar utanför familjekretsen; på restaurangmiddagar är fruarna nästan aldrig med, "då finns det ju geishor och herrarna har inget behov av oss". Många sådana smådrag kunde relateras, men de blir lätt missvisande. Det är nödvändigt att komma ihåg att vi nästan uteslutande träffar folk som var vuxna då den nya demokratiska regimen kom till och att de alla betonar att den ungdom som växt upp sedan dess i regel uppträder mera "västerländskt" än de själva.

De allmänna uttalandena om kvinnornas ställning växlar i hög grad. Några säger skeptiskt och världsvist att "i grunden" förblir allt vid det gamla; andra säger entusiastiskt att här har på några år en social revolution ägt rum och att, vad som än händer i övrigt, kommer kvinnoemancipationen att bli ett varaktigt resultat av den demokratiska regimen. Såvitt jag förstår ligger sanningen vida närmare den sistnämnda, op-

Japanskt färgtråsnitt från början av 1800-talet: Vinterklädd dam, selsatt med bokläsning.

timistiska uppfattningen, i allmänhet företrädd av personer som satt sig in något i saken och inte pratat bara "på känn".

Uppfostran av barnen i det gamla Japan gick, liksom i andra länder under relativt statiska perioder, ut på att anpassa till den bestående sociala och politiska situationen. Lydnadsplikten, barnens gentemot föräldrarna, flickornas gentemot pojkarna, allas mot staten och kejsaren, inpräntades tidigt och hårt. Självdisciplin var ett annat honnorsord i uppfostran: att tåla smärta och obehag utan tårar eller sorgsna miner, att över huvud inte i åtbörder och uppdrandande röja sig. Till detta kom konformiteten, att uppträda korrekt, ritualmässigt i alla skiften. För flickorna innebar denna konformitet i första hand självuppförring, självutplåning — att tjäna. För pojkarna fick det passande ett mera aktivt drag: mod, ambition i det heroiska, fysisk kraft och spänstighet. Många exempel och historier belyser den hållning som inlärts genom århundraden; hur flickorna fann det naturligt att gifva sig med en otrevlig gubbe eller bli prostituerad för att betala faderns eller broderns skulder, hur pojkarna vid späda ålder lovade att dö för kejsaren eller att utplåna en förolämpning med mord eller självmord (det finns ohyggliga berättelser om samuraipojkar som i sällskap med äldre begår harakiri). Som metod vid uppfostran anses — i anslutning till konformitetslinjen — hänvisningar till hur andra skulle reagera ha spelat en särskilt stor roll; barnen förmanades ständigt att inte bära sig åt så att folk skrattade åt dem, så att de förlorade ansiktet. Stryk såges ha varit ovanligt, men en otäck och plågsam bestraffningsmetod (moxa) — att bränna ett slags växtpulver på barnets arm — var ett ofelbart medel att framkalla lydnad.

Även i detta sammanhang vill jag understryka att skildringarna av de gamla japanska vanorna ofta verkar överdrivna och ensidiga: författarna — för vilka Ruth Benedict är den främsta representanten — söker framhäva det karaktäristiska men stannar för mycket vid det särpräglade och extrema och generaliserar från detta. Vid läsningen av ett antal böcker i ämnet blir jag slagen av att några citat eller referat ständigt återkommer och på ett tvevelaktigt sätt får tjänstgöra som bevisning. Att det förelåg en skillnad mellan exempelvis uppfostran i Japan och uppfostran hos oss i den ovan angivna riktningen är säkert, men hur stor denna skillnad var är det svårt att få klart. Japaner med västerländska erfarenheter (såsom författarinnan Sumie Mishima) betygar att en viss formalisering och opersonlighet, en brist på värme, intimitet och öppenhet, har präglat föräldrarnas förhållande till barnen i Japan.

Vad den nya ordningen i detta hänseende betytt är ännu besvärligare att utreda än när det gäller kvinnornas ställning. Det officiella, i skolorna så långt möjligt tillämpade uppfostringsidealet är ett annat än förr. Barnen skall uppfostras till demokrater och därför också till självständighet och kritik av auktoriteter. Men även en sådan uppfostran blir till en viss grad en utbildning i konformitet — demokratin, och åtskilligt annat, måste ju betraktas som oantastlig. Därmed förnekas naturligtvis inte att den hållning man nu söker ge barnen i skolorna är mera fri och öppen än tidigare och att denna uppfostran, om den fortgår obehindrat några årtionden, kan bidra till tryggandet av demokratin i Japan. Beträffande föräldrarnas uppfostringsmetoder påstås också en successiv förändring ha ägt rum; hur långt den gått skall jag helt avstå från att söka bedöma.